

KAMU TERCİHİ VE OYUN TEORİSİ PERSPEKTİFLERİNDEN ALTURİZMİN (HAYİRSEVERLİĞİN/ YARDIMSEVERLİĞİN) ELEŞTİRİSİ

Prof. Dr. Coşkun Can Aktan
Dokuz Eylül Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Eposta: ccan.aktan@deu.edu.tr

&
Abdullah Burhan Bahçe
Dokuz Eylül Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Eposta: Abdullah.bahce@dpu.edu.tr

ÖZET

İnsanların iktisadi karar ve tercihlerinde rasyonel davrandıkları ve kendi özel çıkarlarını maksimize etme gayreti içerisinde oldukları varsayımı iktisat biliminde yaygın olarak kabul edilmektedir. Bu şekildeki bir “rasyonelite” ve “homo economicus” davranış modeli felsefi anlamda “egoizm” olarak adlandırılır. Bunun tam tersi ise “alturizm”dir. Genel olarak alturizm, bireysel egoizmin ötesinde insanın iktisadi ya da iktisadi olmayan manada başkalarına yardım etme isteğidir. Alturizm, “yardımseverlik” /“hayirseverlik” anlamına gelir.

Yardımseverlik (hayirseverlik), en başta kutsal din kitapları ve genel etik perspektifinden övgüye ve takdire değer bir davranış ve eylem olarak düşünülmekte ve teşvik edilmektedir. Acaba yardımseverliğin (hayirseverliğin) yararları ve meşruiyeti tartışılmayacak kadar kutsal mıdır? İktisadi yardımseverliğin bireysel ve toplumsal maliyetleri nelerdir? Kamusal yardımseverlik, yoksulluk sorununun çözümüne ne tür katkılar sağlar? Kamusal yardımseverlik politikalarının başarılı olabilmesi ne ölçüde mümkündür?

Bu çalışmada öncelikle egoizm ve alturizm kavramları açıklığa kavuşturulduktan sonra kamu tercihi perspektifinden bazı oyun matrisleri üzerinde iktisadi yardımseverliğin ortaya çıkardığı sonuçlar incelenmektedir. İncelenecek konu literatürde “semiriyeli çıkmazı” olarak adlandırılmaktadır. Çalışmamızda özellikle belirli bir zorlamaya dayalı kamusal yardımseverliğin başlıca maliyetleri muhtelif oyun matrisleri yardımıyla incelenmektedir. Çalışmamızın sonuç bölümünde ise yoksulluk sorununa alternatif çözümler üzerinde açıklamalar ve yorumlar yapılacaktır.

Anahtar kelimeler. Egoizm, alturizm, hayırseverlik, yardımseverlik, semiriyeli çıkmazı, paternalizm.

A CRITIQUE OF ALTRUISM FROM THE PERSPECTIVES OF PUBLIC CHOICE AND GAME THEORY

ABSTRACT

The assumption that people behave rational in their personal decisions and choices, and try to maximize their own self-interest is generally accepted principle in economics science. A “rationality” and “homo economicus” behavior model is called “egoism” in philosophical sense. The exact opposite of this behavior model is “altruism”. Altruism refers to any kind of help to others in economic or non-economic sense. Altruism is also called as “benevolence” or “philanthropy”.

At first, altruism is considered as a praiseworthy and appreciable behavior and action in the most religions and moral philosophy , and therefore it is encouraged. Are the benefits and the legitimacy of benevolence unquestionable? What are the private and social costs of economic benevolence? How can “public benevolence” or “alturizm by government” help to eradicate the poverty problem? Does government fail in altruistic activities? These and many other questions are very important to deal with.

In this study, we will clarify both concepts, egoism and altruism. Then, the consequences of economic benevolence will be explored on some game matrices from the perspective of public choice theory. In public choice literature, the failure of economic benevolence is named as “samaritan’s dilemma”. This dilemma will be analyzed in this paper as well. In our study, especially main costs of public benevolence will be examined via various game matrices. The study ends with some concluding remarks.

Key words. Egoism, alturizm, philanthropy, benevolence, samaritan’s dilemma, paternalism.

JEL Classification: A13, A14, C70, H00

1.GİRİŞ

İnsanların iktisadi karar ve tercihlerinde rasyonel davrandıkları ve kendi özel çıkarlarını maksimize etme gayreti içerisinde oldukları varsayımı iktisat biliminde yaygın olarak kabul edilmektedir. Bu şekildeki bir “rasyonelite” ve “homo economicus” davranış modeli felsefi anlamda “egoizm” olarak adlandırılır. Bunun tam tersi ise “alturizm”dir. Genel olarak alturizm, bireysel egoizmin ötesinde insanın iktisadi ya da iktisadi olmayan manada başkalarına yardım etme isteğidir. Alturizm, “yardımseverlik” /“hayırseverlik” anlamına gelir.

Yardımseverlik (hayırseverlik), en başta kutsal din kitapları ve genel etik perspektifinden övgüye ve takdire değer bir davranış ve eylem olarak düşünülmekte ve teşvik edilmektedir. Acaba yardımseverliğin (hayırseverliğin) yararları ve meşruiyeti tartışılmayacak kadar kutsal mıdır? İktisadi yardımseverliğin bireysel ve toplumsal maliyetleri nelerdir? Kamusal yardımseverlik, yoksulluk sorununun çözümüne ne tür katkılar sağlar? Kamusal yardımseverlik politikalarının başarılı olabilmesi ne ölçüde mümkündür?

Bu çalışmada öncelikle egoizm ve alturizm kavramları açıklığa kavuşturulduktan sonra kamu tercihi perspektifinden bazı oyun matrisleri üzerinde iktisadi yardımseverliğin ortaya çıkardığı sonuçlar incelenmektedir. İncelenecek konu literatürde “*semiriyeli çıkmazı*” olarak adlandırılmaktadır. Çalışmamızda özellikle belirli bir zorlamaya dayalı kamusal yardımseverliğin başlıca maliyetleri muhtelif oyun matrisleri yardımıyla incelenmektedir. Çalışmamızın sonuç bölümünde ise yoksulluk sorununa alternatif çözümler üzerinde açıklamalar ve yorumlar yapılacaktır.

2.EGOİZM

Egoizm, bireyin kendilerinin ve yakınlarının özel çıkarını arttıracak davranış ve eylemlerde bulunmasını ifade eden bir kavramdır. “*Hazcılık*” (hedonizm) ve “*faydacılık*” (utilitarianism) özünde özel çıkarın önemine ve yararına değinen felsefelerdir.

Egoizm, felsefi yazında çok önemli tartışmalara konu olan kavramdır. Filozofların, egoizm kavramına bakış açıları neticesinde literatürde “*psikolojik egoizm*”, “*normatif egoizm*”, “*ahlaki egoizm*”, “*rasyonel egoizm*” ve benzeri kavramlar ortaya çıkmıştır. Bu kavramları çok kısaca açıklamamızda yarar bulunmaktadır.¹

Psikolojik egoizm, insanların doğaları gereği “ego”larını ön plana aldıklarını varsayar. Bu felsefi yaklaşıma göre, “*özel çıkar*” insan davranışındaki genel

¹ Genel olarak egoizm ve türleri konusunda Bkz: R. Campbell, “Egoism” in *Encyclopedia of Ethics*, New York: Garland Publ., 1992, ss. 294-297.; K. Baier, “Egoism” in Peter Singer (Eds.), *A Companion to Ethics*, Blackwell: Oxford, 1990.; J. Hospers, “Ethical Egoism” in *An Introduction to Philosophical Analysis*, 2nd Edition, Routledge, Kegan Paul: London, 1967.; J. Feinberg, “Psychological Egoism” in *Ethics: History, Theory, and Contemporary Issues*, Oxford University Press: Oxford, 1998.

normdur.² Bu yaklaşımı belirgin biçimde savunan filozofların başında Thomas Hobbes gelmektedir.³ Özellikle Adam Smith'in felsefesinde egoizm, alturizme hizmet ve aracılık eden bir davranış ve eylemdir. Kendi özel çıkarının peşinde koşan birey, hiç farkında olmadan başka bireylerin de çıkarlarının artmasına yardımcı olur.⁴

Rasyonel egoizm. Bu kavram bireylerin rasyonel bir varlık olduklarını ve bu nedenle her türlü karar ve tercihlerinde faydalarını maksimize, maliyetleri ise minimize etmeye yöneldiklerini savunmaktadır. Rasyonel egoizm, Ayn Rand'ın *Bencilliğin Erdemi (The Virtue of Selfishness)* adlı eserinde şu şekilde ifade edilmektedir: “İnsan, her zaman kendi eyleminden elde edilen kazançların sahibi olmalıdır ve insan, daima kendi rasyonel özel-çıkartı için eylemde bulunmalıdır.”⁵

Normatif egoizm ise insanların kendi özel çıkarlarının peşinde koşmaları gerektiğini ve bunun ahlaki açıdan doğru olduğunu savunan bir felsefi yaklaşıma verilen isimdir.

² K. R. Monroe, “A Fat Lady in a Corset: Altruism and Social Theory”, *American Journal of Political Science*, Vol. 38, No 4, Nov-1994.; A. MacIntyre, “Egoism and Altruism” in P. Edwards (Eds.), *The Encyclopedia of Philosophy*, Vol. 2, New York: Macmillan, 1967, s. 463.

³ Thomas Hobbes'un da ünlü *Leviathan* adlı eserinde şu sözlerini buraya aktarmamızda yarar bulunmaktadır. “No man giveth but with intention of good to himself; because gift is voluntary; and of all voluntary acts the object to every man is his own pleasure.” Bkz: Thomas Hobbes, *Leviathan*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991, chapter 15.

⁴ Adam Smith'in ünlü sözlerini burada aktarmakta yarar görüyoruz: “Akşam yemeğimizi kasap, biracı veya fırıncının iyilikseverliğine değil, fakat onların şahsi çıkarlarına borçluyuz. Biz onların insani duygularına değil, kendi çıkarımıza bakarız. Ancak onlarla konuşurken, kendi çıkarlarımızdan değil, onların sağlayacağı çıkarlardan ve avantajlardan söz ederiz. Dilencilerden başka hiçbir kimse başkalarının merhamet duygularına daha çok güvenme yolunu seçmez. Hatta dilenciler bile tamamen bu tür bir duyguya sahip değildirlere.” Adam Smith'in felsefesinde egoizm, alturizme göre her zaman ve her yerde baskın bir özellik taşır: “Hiç kimse bir köpeğin başka bir köpekle adil bir kemik değiş-tokuşu yaptığını görmemiştir. Aynı şekilde, hiç kimse bir hayvanın başka bir hayvana hareketlerle ya da kendi doğal sesiyle, 'bu benim, o senin'; 'sendekine karşılık kendiminkini sana vermek istiyorum' dediğini görmemiştir. Bir hayvan bir insandan ya da başka bir hayvandan bir şey almak istediğinde, o insanın ya da hayvanın yardım etmesini sağlamak için onu kandırmaktan başka yol bilmez. Köpek yavrusu anasına yaltaklanır, yemek yiyen efendisinin onu da görmesini isteyen spanyel bin türlü şaklabanlıkla dikkat çekmeye çalışır. Bazen insanın da kendi hemcinslerine karşı aynı oyunlara başvurduğu olur, istediğini yaptırmak için başka bir yolu kalmayınca türlü yaltaklanmalar, alçaltıcı hareketlerle karşısındakini yumuşatmaya çalışır.” Alıntılar için Bkz: C.Can Aktan, *Özgür Sözler, Çizgi Kitabevi*, 1994.

⁵ Ayn Rand, *Virtue of Selfishness*, Signet: New York, 1964.

Egoizm ve alturizm kavramlarını daha iyi anlamak için aşağıdaki matrisi kullanabiliriz.⁶ Matrisin A bölümünde birey kendi parasını sadece kendi kullanımı için harcamaktadır ve bu alanı “*egoistik davranış*” olarak adlandırabiliriz. Herhangi bir birey (tüketici, üretici vs.) kendi sahip olduğu kaynakları bir başkasına değil, kendisine fayda sağlayacak şekilde kullanmaktadır.

Matrisin C bölümünde ise birey, sahip olduğu parayı başkaları için harcamaktadır. Birey kendi parasını başkalarına yarar sağlayacak şekilde harcar mı, ve hangi amaçla harcar? Birey doğası gereği, kendi geninden kişilere ve yakınlarına (en başta, kendi çocuklarına ve ailesine) para harcama eğilimini tercih edebilir. Bunun dışında, bireyin muhtelif nedenler ve güdülerle “*başkalarına*” (*alter*) da yardım etmesi sözkonusu olabilir. Bu ikinci alanı eğer bireyin kendi ailesi dışında bırakılacak olursa “*alturizm*” olarak adlandırmak mümkündür. Öte yandan, birey bazen içinde yaşanılan dünyada ileride bir çıkar beklentisi ile ya da öldükten sonra inanılan bir başka dünyada ödüllendirilmek (örneğin, cennete gitmek) arzusu ile başkaları için harcama yapabilir. Bu güdülerle yapılan harcamaları “*egoistik alturizm*” olarak adlandırabiliriz.

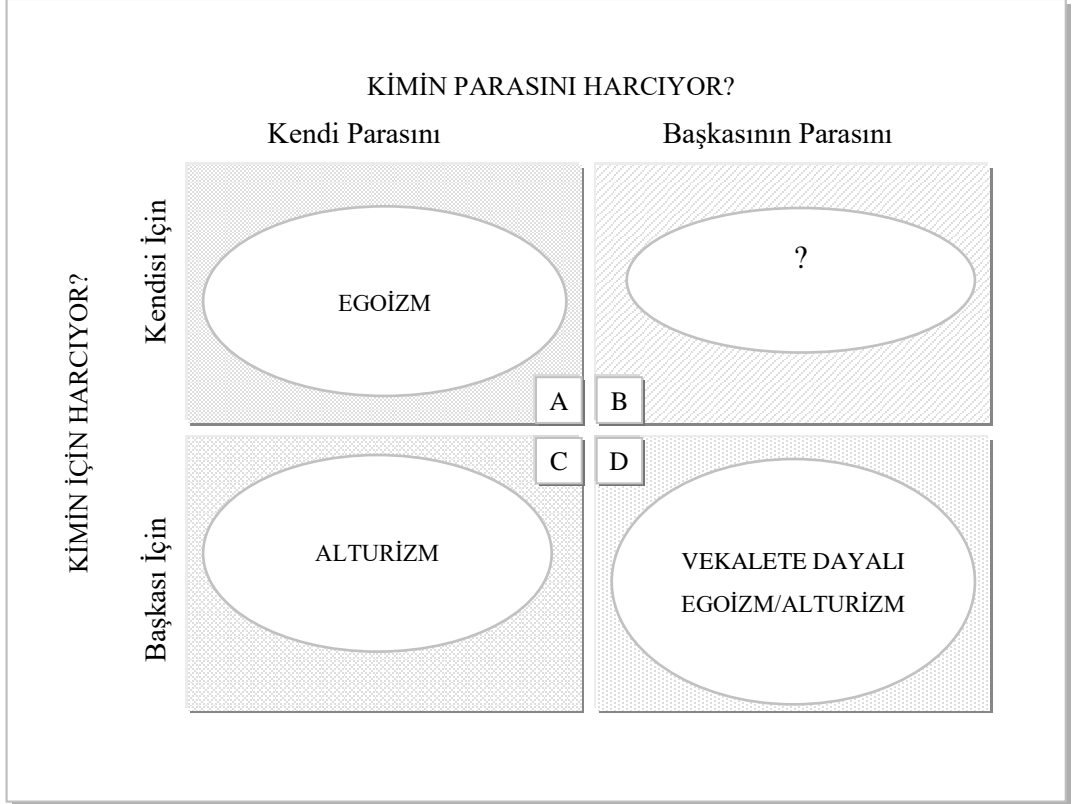
Matriste B alanı ise biraz daha karmaşık bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir birey, başkasının parasını kendisi için harcamaktadır. Genel olarak gerçek yaşamda böyle bir alanın mevcut olmadığından söz edebiliriz. Hiç kimsenin, başkasının rızası olmaksızın bir başkasının parasını kendi yararına harcaması sözkonusu olamaz. Bu konuda İngilizce’de yaygın olarak kullanılan bir deyiş bulunmaktadır: “*bedava yemek yoktur.*” (*There is no such thing as a free lunch.*)

Son olarak, matrisin D bölümünde ise başkasının parasının başkaları için harcanması sözkonusudur. Örneğin, halka açık bir şirkette hissedarların parası şirket yöneticileri tarafından harcanmaktadır. Yine, devlet yönetiminde halkın vergi olarak ödediği paralar halk yararına kamu hizmetleri için harcanmaktadır. Birinci durumu genel olarak “*vekalete dayalı egoizm*” olarak adlandırabiliriz. Bir hissedar, şirket kazançlarından kazanç beklentisi ile şirketin hisse senetlerini satın alır ve dolaylı olarak şirket yöneticilerine kendi parasını harcama yetkisini devreder. Kamu yönetiminde de millet, seçtiği vekillerine (milletvekilleri) vergi ödeyerek kamu hizmetlerinde bir fayda sağlamayı bekler. Her ne kadar kamusal

⁶ Bu matrisi Milton and Rose Friedman’ın eserinden esinlenerek düzenlemiş bulunuyoruz. Bkz: Milton Friedman & Rose Friedman, *Free to Choose*, New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1980, s. 116.

hizmetler ile ödenen vergiler arasında mutlak bir karşılık ilişkisi yok ise de teorik olarak vergi, her şeyden önce bireylerin mal ve canının korunması için devlete ödenen bir tür sigorta primidir. Dolayısıyla bu ikinci ilişkiyi de “vekalete dayalı egoizm” olarak adlandırmak mümkündür. Özel ekonomiden farklı olarak kamu ekonomisinde hükümetlerin toplanan vergileri muhtelif hizmetlere harcamaları söz konusu olabilir. Eğer, bir hükümet toplanan vergileri yoksulların gelirlerini arttıracak transfer harcamalarına yönlendirirse bu takdirde “vekalete dayanan alturizm” adını verebileceğimiz bir durum ortaya çıkar. Özetle, matrisin D bölümünü hem “vekalete dayanan egoizm”, hem de “vekalete dayanan alturizm” olarak adlandırmak mümkündür.

Şekil- 1. Etnolojik Tercihler: Egoizm ve Alturizm

3.RASYONEL EGOİZMİN ELEŞTİRİSİ: MAHKUMLAR ÇIKMAZI

“Her birey, sahip olduğu sermayeyi en yüksek üretim sağlayacağı sanayiye yönlendirir. Bunun bir sonucu olarak emek toplumun yıllık gelirlerinden alabileceği en yüksek payı alır. Birey, bunu yaparken, ne toplumun çıkarını artırmayı amaçlar, ne de bunu ne ölçüde yaptığını bilir. Birey, sadece kendi özel çıkarını gözetir ve bu amacını gerçekleştirirken görünmez bir el onun hiç düşünmediği başka amaçlara da hizmet etmesini sağlar. Birey kendi çıkarını gözeterek toplumun çıkarına hizmet etmiş olur ve bireyin bu hizmeti eğer topluma hizmet etmeyi amaçlamış olsaydı yapacağı hizmetten ve katkıdan daha fazla olurdu.”

Adam Smith

İki kişiden oluşan bir toplum düşünelim.⁷ Ele aldığımız iki kişinin (ki bunları “oyuncular” diye anacağız) her birine iki dilekten bir tanesini tutma hakkını verelim:

- Bana 1000 YTL ver,
- Diğer oyuncuya 5000 YTL ver,

Bu dileklerden ilkinin “*bencil*” (*egoist*), ikincisini ise “*yardımsaver*” (*alturist*) olarak adlandırabiliriz. Her oyuncu, bu iki dilekten birini tutma hakkına sahip olsun. Herkesin tuttuğu dileğin ise gerçekleştiğini kabul edelim. Oyuncuların da bunu bildiğini varsayalım.

Bu basit oyunu aşağıdaki matriste ifadelendiriyoruz. Burada satırlar birinci oyuncunun, sütunlar ise ikinci oyuncunun alma hakkına sahip olduğu kararları gösteriyor. Bu kararların doğurduğu sonuçların oyunculara olan etkisi de, kararların kesiştiği bölgelerde gösteriliyor. Mesela, her iki oyuncunun da bencil

⁷ Bu oyun, Robert Aumann tarafından sözlü olarak dile getirilmiştir. Bkz: C.C. Aktan, İ. Ö. Sanver & M. R. Sanver, “Oyunlar, Kurallar ve Düzen, -Oyun Teorisi Perspektifinden Kuralların Rasyoneli-“, C.C.Aktan (Edt.), *Kurallar, Kurumlar ve Düzen, -Kurallar ve Kurumların Sosyolojik Temelleri-* içinde, Ankara: SPK Yayını, 2006, ss. 99-100.

olması yani kendisi için 1000 YTL istemesi durumunda, A bölgesinde belirtildiği üzere, her iki oyuncu da 1000 YTL kazanıyorlar. Buna mukabil, birinci oyuncunun bencil, ikinci oyuncunun yardımsever davranması halinde, B bölgesinde görüleceği gibi, birinci oyuncu kendisi için talep ettiği 1000 YTL ve ikinci oyuncunun birinci oyuncu için talep ettiği 5000 YTL ile toplam 6000 YTL kazanıyor. Bu durumda ikinci oyuncunun cebine para girmiyor. Aynı şekilde, C bölgesi, birinci oyuncunun yardımsever, ikinci oyuncunun bencil olduğu durumu gösteriyor ki burada ikinci oyuncun 6000 YTL alırken birinci oyuncu hiç para kazanmıyor. Nihayet D bölgesinde her iki oyuncu da yardımsever: Birbirleri için 5000 YTL talep ediyorlar ve bunun sonucunda her biri de 5000 YTL kazanıyor.

Şekil- 2.1 Rasyonel Egoizmin Eleştirisi (I)

		Oyun Matrisi (I)			
		Bencil		Yardımsever	
I	Bencil	A 1000, 1000	B 6000, 0		
	Yardımsever	C 0, 6000	D 5000, 5000		

Kaynak: C.C. Aktan, İ. Ö. Sanver, & M. R. Sanver, “Oyunlar, Kurallar ve Düzen, -Oyun Teorisi Perspektifinden Kuralların Rasyoneli-“, C.C.Aktan (Edt.), *Kurallar, Kurumlar ve Düzen, - Kurallar ve Kurumların Sosyolojik Temelleri-* içinde, Ankara: SPK Yayını, 2006, s. 100.

Bu oyunda, her iki oyuncu açısından da, kişisel menfaatini güden davranış bencil olmaktır. Mesela birinci oyuncuyu ele alalım. İkinci oyuncunun bencil davranması halinde, birinci oyuncu bencil davranarak 1000, yardımsever davranarak 0 YTL kazanıyor. İkinci oyuncunun yardımsever davranması halinde, birinci oyuncu bencil davranarak 6000, yardımsever davranarak 5000 YTL kazanıyor. Dolayısıyla, ikinci oyuncu nasıl davranırsa davranırsa, bencil davranmak birinci oyuncunun menfaatinedir. Aynı durum ikinci oyuncu için de

geçerli: Birinci oyuncu nasıl davranırsa davransın, bencil davranmak ikinci oyuncunun da menfaatine uygundur. Dolayısıyla her iki oyuncu da, eğer bireysel menfaatlerinin peşinde koşacaklarsa, bencil davranırlar. Bir başka deyişle her iki oyuncu için de hakim strateji bencil davranmaktır. Bunun sonucunda da, matrisin A bölgesinde görülen biçimde, her biri 1000 YTL kazanır. Oysa bu sonuç Pareto etkin değildir. Zira herkesin yardımsever davrandığı durumda, oyuncuların her biri 5000 YTL kazanıyor. Dolayısıyla, bu basit sosyal sistemde, doğal düzen modelinde öngörüldüğünün aksine, bireylerin kendi menfaatlerinin peşinde koşmaları toplumsal menfaati arttırmamaktadır. Başka bir deyişle, bireysel menfaatlerle toplumsal menfaatleri örtüştüren bir doğal sosyal düzen mevcut değildir.

Bireysel menfaatlerle toplumsal menfaat ya da bireysel davranmakla işbirliği yapmak arasındaki muhtemel çelişkiyi ortaya koyan oyunun oyun teorisi literatüründeki ismi “*mahkumlar çıkmazı*”dır.

Acaba bireysel çıkarı maksimum kılmayı amaçlayan her karar ve tercih birey dışındaki grupların ya da toplumun çıkarına hizmet eder mi? Liberal felsefenin “*bireysel çıkar, toplumun yararınadır*” tezi oyun teorisinde geliştirilmiş olan ve adına “*mahkumlar çıkmazı*” (*prisoners dilemma*) denilen matris ile eleştiriye tabi tutulmuştur. Bu konuyu da kısaca açıklamakta yarar görüyoruz.

Mahkumlar çıkmazı (*prisoners’ dilemma*) adlı oyunun ismi, bu oyuna yol açan orijinal senaryonun iki mahkumun hayali hikayesine dayanması kaynaklıdır: Ruhsatsız silahlarıyla yakalanan iki kişinin bir bankayı soymak üzere olduklarından şüphelenilmektedir. Ne var ki buna dair kanıt yoktur. Dolayısıyla şüphelileri bankayı soyacaklarını itiraf ettirecek bir yöntemle sorgulamak gerekmektedir. Buna göre, şüpheliler ayrı ayrı sorgulanır ve kendilerine şu bilgi verilir: Her ikisinin de bankayı soyacaklarını inkar etmeleri durumunda, ruhsatsız silah taşımaktan birer yıl hapis yatacaklardır. İki de suçlarını itiraf ederse, hapis cezaları beşer yıl olacaktır. Diğer yandan, biri itiraf biri inkar ederse, itiraf eden ödül olarak serbest bırakılacak, buna mukabil inkar eden 10 yıl hüküm giyecektir. Bu oyunu, aşağıdaki matrisle gösterebiliriz:

Şekil- 2.1 Rasyonel Egoizmin Eleştirisi (II)

		II	
		İtiraf	İnkâr
I	İtiraf	A -5, -5	B 0, -10
	İnkâr	C -10, 0	D -1, -1

Kaynak: C.C. Aktan, İ. Ö. Sanver, & M. R. Sanver, “Oyunlar, Kurallar ve Düzen, -Oyun Teorisi Perspektifinden Kuralların Rasyoneli-“, C.C.Aktan (Edt.), *Kurallar, Kurumlar ve Düzen, - Kurallar ve Kurumların Sosyolojik Temelleri-* içinde, Ankara: SPK Yayını, 2006, s. 101.

Burada satırlar birinci şüphelinin, sütunlar ise ikinci şüphelinin alma hakkına sahip olduğu kararları gösteriyor. Bu kararların doğurduğu sonuçların oyunculara olan etkisi de, kararların kesiştiği bölgelerde gösteriliyor. Mesela, her iki şüphelinin de suçunu itiraf etmesi durumunda, A bölgesinde belirtildiği üzere, her ikisi de beşer yıl hapis yatıyorlar. Buna mukabil, birinci oyuncunun itiraf ederken, ikinci oyuncunun inkar etmesi halinde, B bölgesinde görüleceği gibi, birinci oyuncu hapse girmezken ikinci oyuncu 10 yıl hapis yatıyor. Aynı şekilde, C bölgesi, birinci oyuncunun inkar, ikinci oyuncunun itiraf ettiği durumu gösteriyor ki burada ikinci oyuncu hapse girmezken birinci oyuncu 10 yıl yatıyor. Nihayet D bölgesinde her iki oyuncu da inkar ediyor ve birer yıl hapis yatıyorlar. Bu oyunun tek Nash dengesi, her iki oyuncunun da beşer yıl hapis yattığı A bölgesinde. Oysa işbirliği mümkün olsa, her ikisinin de inkar edip birer yıl yatmaları mümkündür.

Mahkumlar açmazı matrisi bize grup üyeleri arasında işbirliğinin yararını ve önemini anlatması açısından önem taşır. Önemle belirtelim ki, bu matristen hareket ederek, bireysel çıkarı amaçlayan her türlü karar ve tercihin toplumun çıkarına hizmet etmeyeceğini ifade ederek genelleştirmek doğru olmaz.

4.ALTURİZM (YARDIMSEVERLİK / HAYIRSEVERLİK)

Genel anlamda ve etnolojik (etnoloji= davranış bilimi) manada alturizm, gönüllü olarak başkalarına yardım etmek anlamında kullanılan bir kavramdır.⁸ Kavramın

⁸ İngilizce Akademik literatürde yardımseverlik kavramını ifade etmek üzere yaygın olarak “*altruism*” kullanılmaktadır. Literatürde “*altruism*” ile eş anlamlı kullanılan diğer başlıca

etimolojik kökeni Latince “alter” kelimesine dayanmaktadır. “Alter”, Latince “başkası” anlamına gelmektedir. Alturizm kelimesini sosyal bilimlerde ilk kez kullanan kişi sosyolog Auguste Comte olarak bilinmektedir. Comte ile birlikte Fransızca’ya “altruisme” kelimesi girmiştir.⁹ Comte aynı zamanda “sosyal mutluluk ahlakı” (social eudamonism) olarak tercüme edebileceğimiz bir başka kavramın da fikir babasıdır. Ona göre, alturizm, bir sosyal mutluluk ahlakıdır. Günlük yaşamımızda sayısız davranış ve eylem bu konuda örnek olarak verilebilir: Kan bağışlamak, yolda arabası bozulan kişiye durup yardım etmek, trene ya da otobüse binerken valizini taşımakta güçlük çeken bir yaşlıya el vermek, sahilde güneşlenirken teknesini kıyıya çekmeye çalışan bir kişiye yardımcı olmak, boğulma tehlikesi geçiren bir kişiyi kurtarmaya çalışmak ve saire.

Alturizm kavramı evrimsel biyoloji ve sosyobioloji alanında da kullanılan bir kavramdır. Örneğin, Edward Wilson, Sosyobioloji (Sociobiology) adlı eserinde alturizmi “başkasının yaşaması için kendi varlığını feda etmek” olarak tanımlamaktadır.¹⁰ Gerçekten de, tabiatta yaşayan pek çok canlının, herhangi bir

kelimeler ise şunlardır: “caring”, “benevolence”, “charity”, “philanthropy”, “generosity”, “humaneness”, “compassion”. Genel olarak alturizm konusunda Bkz: Lawrence Blum, “Altruism” in *Encyclopedia of Ethics*, New York: Garland Publ., 1992, ss. 35-39.; J. Kekes, “Benevolence” in *Encyclopedia of Ethics*, New York: Garland Publ., 1992, ss. 83-85; K. Wright, “Generosity vs. Altruism: Philanthropy and Charity in the United States and United Kingdom” in *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, Vol. 12, No 4, New York: Kluwer Academic/Plenum Publ., December 2001, ss. 339-416. ; C. D. Batson, *The Altruism Question: Toward a Social-Psychological Answer*, Hillsdale, N.J.: Erlbaum, 1991.; Monroe, a.g.e.; A. Kohn, *The Brighter Side of Human Nature: Altruism and Emphaty in Everyday Life*, New York: Basic Books, 1990.; J. Losco, “Understanding Altruism: A Comparison of Various Models”, *Political Psychology*, No 7, ss. 323-348.; N. Lawrence, “Benevolence and Self-Interest”, *The Journal of Philosophy*, Vol. 45. No 17, 1948, ss. 457-463.

⁹ Comte, alturizm kavramını ilk kez şu eserinde kullanmıştır. Bkz: Auguste Comte, *Course of Positive Philosophy*, Paris: Hermann.; Bkz: Robert W. Friedrichs, “Alter Versus Ego: An Exploratory Assessment of Altruism”, *American Sociological Review*, Vol. 25, No 4, August 1960.; Batson, a.g.e.; M. Mayeroff, *On Caring*, New York: Harper and Row, 1971.; T. Nagel, *The Possibility of Altruism*, Oxford: Clarendon Press, 1970.

¹⁰ Edward O. Wilson, *Sociobiology, the New Synthesis*, Cambridge, Mas: Harvard University Press, 1975. Bu konuda hayli önemli bir başka çalışma için Bkz: Richard Dawkins, *The Selfish Gene*, Oxford: Oxford University Press, 1976. Ekonomi ve sosyobioloji perspektiflerine farklı yorumlar getiren bir başka çalışma için Bkz: Gary S. Becker, “Altruism, Egoism, and Genetic Fitness: Economics and Sociobiology”, *Journal of Economic Literature*, Vol. 14, No 3, September, 1976, ss. 817-826.

tehlike karşısında kendi yavrularını korumak için kendilerini tereddüt etmeden feda edebildiklerini gözlemleyebiliriz.

Genel anlamda alturistik davranışları ikiye ayırarak inceleyebiliriz:

Genetik-temele dayalı alturizm (kin selected altruism). Evrimsel biyoloji alanında yapılan çalışmalarda pek çok canlı türünde gen seçimine bağlı alturizmin pek çok örneği tespit edilmiştir. Örneğin, vampirler dünyasında, bir vampir emdiği kanı gönüllü olarak diğer hemcinslerine bağışlar ve onların yaşamasını sağlar. Yine bir başka örnek olarak arılar dünyasında binlerce arının kendilerini sadece ve sadece kraliçe arıyı korumaya adadıklarını biliyoruz.

Karşılıklılık-esasına dayanan alturizm (reciprocal altruism). Bu ikinci tür alturistik davranışta yardım eden kişi karşı taraftan veya insan-üstü bir varlıktan bir karşılık ve/veya takdir beklemektedir. Örneğin, bir bireyin yapacağı maddi bir yardıma karşılık beklentisi, saygı ve itaat olabilir. Veyahutta, bir dindarın yoksula yapacağı yardımın gerisinde yatan temel güdü var olduğuna inanılan ölüm sonrası hayatta daha iyi bir yere sahip olma beklentisi olabilir. Bunların dışında, yardım sağlayan kişi yardım ettiği kişiden doğrudan ve açık surette bir karşılık da talep edebilir. Örneğin, bir birey yaşlı annesine bakması için evinin bir katını doğrudan bir kira geliri talep etmeksizin yoksul bir aileye tahsis edebilir.

Buraya kadar genel anlamda alturizm kavramını açıklamaya çalıştık. Bizim bu çalışmada esas incelediğimiz konu ise iktisadi manada alturizmdir. İktisadi anlamda alturizm yukarıdaki genel açıklamaların ötesinde başkalarına bir maddi yardımı ifade eder. İktisadi anlamda alturizm, bir menfaat beklentisi olmaksızın başkalarının refahını arttıracak bilinçli ve gönüllü her türlü davranış ve eylemi ifade eden bir kavramdır. Söz konusu kavramı daha iyi anlamak için kavramın içinde saklı bazı unsurları tespit etmekte yarar vardır:¹¹

- İktisadi anlamda alturizm, bir menfaat beklemeksizin sahip olduğu maddi sermayeyi ya da servetin bir kısmını başkalarına vermek demektir.
- İktisadi anlamda alturizm, gönüllü bir davranış ve eylemdir. Birey, dışarıdan herhangi bir zorlama olmaksızın başkalarının refahını arttıracak davranış ve eylemlerde bulunmaktadır.

¹¹ İktisadi anlamda alturizm kavramı konusunda bakınız: Herbert A. Simon, "Altruism and Economics", *The American Economic Review*, Vol. 83, No 2, May-1993, ss. 156-161.

- İktisadi anlamda alturizm, ancak pareto-optimal bir gelir bölüşümünün olmadığı bir ekonomide gerekli olabilir. Yapılan mali yardım pareto optimalitesi açısından iki farklı durum olabilir: Birey kendi refahında bir azalma pahasına başkalarına yardım etmeyi gönüllü olarak tercih edebilir. Bu birinci durumda bazı bireyler bir kısım servetlerinden gönüllü olarak feragat etme yolunu seçerler. İkinci durumda ise bireyler kendi refahında doğrudan bir azalma olmaksızın başka bireylerin gelir ve servetinin artmasına dolaylı olarak aracı olabilirler.
- İktisadi anlamda alturizm, bilinçli bir davranış ve eylemdir. Birey, bilerek ve isteyerek başkalarına mali yardımda bulunmayı tercih etmektedir. Bu çerçevede “*bilinçsiz güdü*” (unconscious motivation) ile yapılan herhangi bir yardımı alturizm olarak kabul edemeyiz.¹²

İnsanlar neden başkalarına mali yardımda bulunurlar? Alturizmin¹³ gerisinde yatan nedenler neler olabilir? Önemle belirtelim ki, iktisadi alturizmin pek çok sosyal, kültürel, dinsel ve saire nedenleri olabilir. Bu nedenlerin bir kısmını şu şekilde özetleyebiliriz:

Din. Diyebiliriz ki, dünyada mevcut başlıca büyük dinlerin tamamı genel manada alturizmi (yardımseverliği ve hayırseverliği) destekler ve bireylere bu yönde tavsiyelerde bulunur. Kur'an'da, Tevrat'ta, İncil'de, Budizm öğretilerinde, Hindu'ların kutsal kitaplarında yoksullara mali yardımda bulunulması tavsiye edilir.¹⁴

¹² “*Bilinçsiz güdü*” (unconscious motivation) kavramı için Bkz: Blum, a.g.e, s.35.

¹³ Bundan sonraki açıklamalarımızda kullanacağımız alturizm kavramı ile iktisadi anlamda yardımseverliği kastediyoruz.

¹⁴ Burada kutsal kitaplardan bazı alıntıları sunmakta yarar görüyoruz: Örneğin, İncil'de “*İki gömleği olan hiç olmayana versin; yiyeceği olan kimse de böyle yapsın.*” (Luke, 3/11), “*Ve İsa ona dedi: Daha bir ekşiğin var, nen varsa sat ve fakirlere dağıt.*” (Luka, 18/22-25; Markos, 10/21.) ayetlerini zikredebiliriz. Kur'an da “*Daha önce Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden dolayı bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri zaruret içerisinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler.*” (El-Haşr, 59/9) ayeti alturizme örnek teşkil etmektedir. Bkz: Ahmet Yaman, “Üç Kutsal Kitabın Yoksulluk Tasavvuru ve Aldığı Önlemler”, *Deniz Feneri Derneği, Yoksulluk, Cilt 2* içinde İstanbul: Entegre Matbaacılık, 2003. Önemle belirtelim ki, İslam hukukunda alturizmi ifade eden iki önemli kavram bulunmaktadır: infak ve isar. İnfak, “Allah'ın hoşnutluğunu elde etmek amacıyla kişinin kendi servetinden harcama yapması, muhtaçlara aynı ve nakdi yardımda bulunması demektir”. Bkz: Mustafa Çağrıcı, “İnfak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*

Ahlak. Alturizmi ele alırken ahlakı, dinden tamamen bağımsız düşünmek mümkün değildir. Zira, kutsal kitaplarda yoksulluk içindeki insanlara yardım yapılması güzel ahlakın gereği olarak açıklanır. Bizim burada vurgulayacağımız “laik ahlak”tır. Yani, dinden bağımsız olarak da, bazı insanlar (ateistler, örneğin) başkalarına mali yardımda bulunmayı hümanite açısından tercih edebilirler.

Egoistik alturizm güdüsü. “Kaz gelecek yerden tavuk esirgenmez.” misali, bazı bireyler başkalarına yardımda bulunurlarken egoistik güdü ile hareket edebilirler.

Gösteriş. Yoksullar yararına yapılan bir müzayedede ya da para yardımı toplantısında kendini gösterme isteği iktisadi alturizmin kaynağı olabilir. Veyahutta Cumhurbaşkanı, Başbakan, ya da Bakanlar gibi üst devlet makamı sahiplerinin ya da medyanın bulunduğu ortamlarda bireylerin mali yardımda bulunma eğilimi artabilir.

Acıma ve şefkat duygusu. İnsanların zor durumda ve çaresizlik içerisindeki kişilere acıma ve şefkat duyguları ile yardımda bulunmaları sözkonusu olabilir. Örneğin, televizyonda yoksulluğun, açlığın veya herhangi bir doğal afetin dramatik bir şekilde sunulması halinde bu programın ardından yardımda bulunma isteği artabilir.

5. YARDIMSEVERLİĞİN/ HAYIRSEVERLİĞİN ELEŞTİRİSİ: SEMİRİYELİ ÇIKMAZI

“Adamın biri Kudüs’den Eriha’ya iniyordu; haydutların eline düştü, ve onu soydular ve vurdular, yarı ölü bırakıp gittiler. Rastgele bir papaz o yoldan iniyordu; adamı görünce öteden geçip gitti. Aynı suretle bir Levili de o yere geldiği zaman, onu gördü, öteden geçip gitti. Fakat bir Semiriyeli yolculuk ederken, onun bulunduğu yere geldi; onu görünce acıdı, yanına gitti, yaraları üzerine zeytin yağı ve şarap akıtıp onları sardı, ve onu kendi hayvanına bindirdi, bir hana götürdü ve ona baktı. Ertesi gün, iki dinar çıkardı, hancıya verdi ve; ona bak, ve bundan daha fazla ne harcaysan, yine döndüğüm zaman, sana öderim dedi. Bu üçünden

içinde İstanbul, 2000, s. 289. Ayrıca Bkz: Cemal Ağırman, “Yoksullukla Mücadelede Ahlaki ve Dini Eylem Olarak İnfakın Rolü”, *Deniz Feneri Derneği, Yoksulluk, Cilt 2* içinde İstanbul: Entegre Matbaacılık, 2003. İsar ise “bir kimsenin kendisi ihtiyaç içinde olsa bile sahip olduğu imkanları başkalarının ihtiyacını karşılamak üzere kullanması, başkasının yararı için fedakarlıkta bulunması” anlamına gelir. Bkz: Mustafa Çağrıncı, “İsar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde İstanbul, 2000, s. 490.

*hangisi, haydutların eline düşen adamın komşusu oldu sanırsın? Ve fakih:
ona acıym dedi. İsa da fakihe: git, sen de böyle yap, dedi.”*

Luke 10:30-37

İncil

J. M. Buchanan'ın 1975 yılında yayınladığı “*Semiriyeli Çıkmazı*” (Samaritan's Dilemma) adlı çalışmasında¹⁵; merkezi hükümetin ya da yerel idarelerin fakirlere, işsizlere ve sakatlara yaptıkları kamusal yardımlar kamu tercihi perspektifinden analiz edilmektedir. Semiriyeli çıkmazında kamusal yardım alanların ve yardımları verenlerin pazarlık ettiği ve yardımların istismar edildiği bir oyun tanımlanmaktadır.

J. M. Buchanan, bazı kişilerin, diğer bireylerin alturistik güdülerini istismar ederek, onlardan bağış ve yardımlar alarak yaşantısını sürdürmesini bir tür hastalık olarak ifade etmiştir. Bu noktada bireylerin başkalarının fedakarlık hislerini kullanarak çalışmadan yaşamlarını sürdürdüklerini ve ileri düzeyde ise devletten sürekli transfer beklediklerini vurgulamıştır. Hayırseverlik ve yardımseverlik açmazı aşağıda matrisler çerçevesinde açıklanmaktadır:

Şekil- 3. Aktif Semiriyeli Çıkmazı

		B	
		1	2
A	1	I 2,2	II 1,1
	2	III 4,3	IV 3,4

James M. Buchanan, *The Samaritan's Dilemma: In Economic Theory* (Eds.), *The Journal of Law, Economics, and Economic Theory*, New York: Russell Sage Foundation, 1975, ss. 71-85.; Aynı makale ayrıca bir başka koleksiyon içerisinde de yayınlanmıştır. Bkz: James M. Buchanan, “The Samaritan's Dilemma” in *The Logical Foundations of Constitutional Liberty*, Vol. 1, Liberty Fund Inc., 1999, ss. 329-345.

Kaynak: J. M. Buchanan, “The Samaritan’s Dilemma” in *The Logical Foundations of Constitutional Liberty*, Vol. 1, Liberty Fund Inc., 1999, s. 330.

A ve B gibi iki oyuncu ve oyunculara ait iki tercihin sonuçlarını içeren bir netice (payoff) matrisi ele alındığında; A oyuncusu satırlar arasında seçim yapmakta, B oyuncusu ise sütunlar arasında seçim yapmaktadır. Matriste yer alan neticeler birer fayda göstergeleridir ve bunlar yapılan tercihlerin elde edeceği faydaları rakamsal olarak ifade etmektedir. Buchanan'ın oluşturduğu matriste yer alan A oyuncusu hayırsever bir birey olarak, B oyuncusu ise yardıma muhtaç kişi olarak ifade edilebilmektedir. Matristeki oyun düzeninde ilk hamleyi A (hayırsever) oyuncusu yapmakta, daha sonra A'nın hamlelerine göre B (yardıma muhtaç kişi) oyuncusu kendi tercihlerini düzenlemektedir. Hamlelerin düzenine bakıldığında (A_1) hamlesi hayırsever için “yardım etmek”, (B_1) hamlesi yardıma muhtaç kişi için “çalışmak” tercihlerini ifade etmekte; (A_2) hamlesi hayırsever açısından “yardım etmek”, (B_2) hamlesi ise yardıma muhtaç kişi açısından “çalışmamak” tercihlerini göstermektedir. Şekil 3’de A (hayırsever) oyuncusu (A_1 = Yardım etme) hamlesini gerçekleştirdiğinde I. hücredeki 2 birim faydayı elde etmekte; (A_2 = Yardım et) hamlesini tercih ettiğinde ise III nolu hücredeki 4 birim faydayı elde etmektedir. Bu nedenle oyun teorisine göre A oyuncusu için ilk olarak 2. satır baskın gelmektedir. Basit bir oyun düzeninde ilk hamleyi yapan A oyuncusu, B oyuncusunun ne yapacağına aldırmadan satır 2’yi seçmektedir. Çünkü satır 2, A oyuncusu için karşı karşıya kaldığı tercih durumuna cevap açısından onun rasyonel ve faydacı davranışını sembolize etmektedir. Çünkü satır 2’de yer alan III nolu hücre A oyuncusu için 4 birimlik bir fayda içermektedir. A oyuncusu bir oyun içinde olduğunu fark etsin ya da etmesin oyun benzeri durumlarda onun karşısına çıkan B oyuncusu da bir tercih yapacaktır. B oyuncusu A'dan sonra hamlesini gerçekleştirdiği için tercihleri A'nın kesin ya da tahmini hamlelerine bağlıdır. Bu yüzden oyuncu B kendisini A'ya göre karşılaştırmalı bir pozisyonda bulmayabilir. Eğer A satır 1’i seçerse, B sütun 1’i seçecektir. Çünkü hayırsever (A) satır 1’deki (A_1 = Yardım etme) hamlesini gerçekleştirdiğinde I. hücredeki 2 birim faydayı elde ederken yardıma muhtaç kişi sütun 1 (B_1 = Çalış) hamlesini oynadığı takdirde I nolu hücredeki diğer 2 birimlik faydayı elde edebilmektedir. Eğer yardıma muhtaç kişi hayırseverin (A_1 = Yardım etme) stratejisine karşın

sütun 2 ($B_2=$ Çalışma) hamlesini oynarsa bu takdirde II. hücredeki 1 birimlik faydayı elde edecektir. Bu da B oyuncusu için fazla fayda sağlamayan bir seçimdir. Fakat A satır 2 ($A_2=$ Yardım et) hamlesini seçerse, B oyuncusu her zaman sütun 2 ($B_2=$ Çalışma) tercihini seçecektir.¹⁶

Eğer B oyuncusu A'nın tercih sonucunu biliyorsa, A'nın satır 2'yi seçeceğini tahmin edebilir. Bu nedenle, bu basit oyunun çözümü matrisin IV. hücresi olarak görülmektedir. Eğer bu sonuca dikkatli bir şekilde bakılırsa A oyuncusunun III. hücreden daha kötü bir durumda olduğu görülmektedir. A oyuncusunun neticesi III nolu hücrede maksimize edilmektedir, ancak mevkisini III nolu hücreye değiştirmeyi başaramamaktadır. Bununla birlikte, B oyuncusunun tercihleri kesin bir şekilde A'ya bağlı olmaktadır. A oyuncusu davranışında ya da stratejisinde bazı uygun değişiklikler yapıp III. hücre sonucunu garanti altına almaya çalışacaktır. Bu yüzden A, III. hücreye geçişi sağlamak için ilk olarak B oyuncusuyla bir oyun içerisinde olduğunun farkına varmalıdır. Yani, kendi tercih davranışının gerçekte B'nin tercih davranışını etkilediğinin farkına varmak zorundadır. İkinci olarak, A oyuncusu "*stratejik olarak*"¹⁷ davranmaya başlamalıdır. Yani, B'nin davranışlarını etkileyecek tahminlerin temelinde kendi kişisel tercihini oluşturmalıdır. Eğer A, B'nin fayda fonksiyonlarının ne olduğunu biliyorsa, III. hücredeki sonucu garanti altına alabilir. Ondan sonra II. ve IV. hücreler arasında kendi fayda fonksiyonlarının gösterdiği yanlış neticeleri oyunda oynayarak B oyuncusunu şaşırtır ve III numaralı hücreye geçebilir.¹⁸

Ancak, fayda maksimizasyoncu davranışın baskın nitelikleri nedeniyle A oyuncusunun stratejisi oldukça güçleşmektedir. Eğer stratejik davranış, A'nın gerçek neticelerden ziyade yanlış neticelere hamle etmesini zorunlu kılsa, oyuncu A fayda kaybına uğramaktadır. B oyuncusu kesin ya da tahmini olarak sütun 2'yi tercih ederken, A oyuncusu uygulanabilir stratejiyi oluşturmak için satır 2'den ziyade satır 1'i tercih etmek zorundadır. Bu durum A oyuncusuna zarar vermektedir. Kuşkusuz, A'nın fayda kaybı kısa-dönem için geçerli olmaktadır ve

¹⁶ A oyuncusu satır 1'i tercih ettiğinde hücre 1'de yer alan 2 birim faydayı elde edebilmektedir. B oyuncusu da 2 birimlik faydayı elde edebilmek açısından sütun 1'i tercih etmektedir. Ancak, A oyuncusu satır 2'yi tercih ettiğinde B oyuncusu sütun 2'yi tercih etmektedir. Fayda maksimizasyonu açısından A, satır 2'yi seçtiğinde III nolu hücredeki 4 birimlik faydayı elde etmeye çalışmakta ve B oyuncusu da IV nolu hücredeki 4 birimlik faydayı elde etmeye çalışmaktadır.

¹⁷ Stratejik davranış: Sömürülmekten kaçınmak için pragmatik davranmama durumu.

¹⁸ Buchanan, 1999, ss. 329-331.

ardışık hamleli (sequential) bir oyunda uzun-dönem fayda kazançları dengelenmektedir. Semiriyeli çıkmazı oyununda “*zaman-tutarlılığı problemi*” (time-inconsistency problem); stratejik davranışın kısa-dönemde fayda kaybına yol açtığı, ancak uzun-dönemde bu zararların dengelendiği bir ardışık hamleli oyunda açıklanmaktadır. Ancak ilk önce, kısa ve uzun dönemli fayda arasında değiş-tokuşun olduğu ve A oyuncusunun davranışını bireysel fayda kaybının belirlediği kabul edilmektedir. A'nın bireysel fayda kaybı gereğinden yüksek olursa, A oyuncusu karşı karşıya olduğu oyun durumunun tamamen farkında olsa bile strateji-dışı davranmayı tercih edebilmektedir.

Aktif Semiriyeli çıkmazı oyununda, pür stratejilerde oyuncular için bir Nash dengesi¹⁹ bulunmaktadır. Bu, (A₂, B₂) strateji kombinasyonudur. A (hayırsever) için baskın strateji A₂ (yardım et)'dir. B (yardıma muhtaç kişi) için ise baskın strateji B₂ (çalışma)'dir. B yardım alır ve çalışmaz. Bu durum çağdaş refah devletlerinde tipik olarak rastlanan bir durumdur. Aktif Semiriyeli çıkmazı oyununda her iki oyuncunun tarafında da eksik bilgi mevcuttur. Ardışık hamleli bir oyun olarak, oyuncular hamlelerini yapmakta ve dört farklı strateji meydana gelmektedir. Diğer yandan potansiyel hayırseverin (A), baskın bir stratejiye sahip olmaması durumunda da Semiriyeli çıkmazı oluşabilmektedir. Bu durumda ise Pasif Semiriyeli çıkmazı oyunu gerçekleşmektedir.²⁰

Şekil 4. Pasif Semiriyeli Çıkmazı

		B	
		1	2
A	1	I 4,2	II 1,1
	2	III 2,3	IV 3,4

olduğu strateji profilidir. Bir oyun matrisinde oyuncular Nash dengesinde ise fayda maksimizasyonu için yerlerini değiştirmek istemeyeceklerdir. Ayrıca Nash Dengesi için Bkz. D. Fudenberg & J. Tirole, *Game Theory*, Cambridge: MA: MIT Press, 1993, s. 11.

²⁰ D. Schmidtchen, “To Help or not to Help: The Samaritan’s Dilemma Revisited”, *Center for the Study of Law and Economics Discussion Paper*, June 1999, ss. 3-4

Kaynak: J. M. Buchanan, “The Samaritan’s Dilemma” in *The Logical Foundations of Constitutional Liberty*, Vol. 1, Liberty Fund Inc., 1999, s. 332.

Şekil 4’de A oyuncusu için yalnızca I ve III nolu hücreler arasında netice rakamlarının yerlerinin değiştirilmesiyle oluşturulan ikinci bir oyun tanımlanmıştır. Bu yeni oyun düzeninde A oyuncusunun baskın bir tercihi kalmamış ve A’nın davranışı, B’nin kesin ya da tahmini davranışlarına bağlı hale gelmiştir. B oyuncusu sütunlar arasında ilk hamleyi yapmakta daha sonra A oyuncusu satırlar arasında tercihini gerçekleştirmektedir. Oyun, (A_1, B_1) ve (A_2, B_2) strateji profili olarak iki dengeye sahiptir. Yardıma muhtaç kişi (B), $(B_1 = \text{Çalış})$ hamlesini gerçekleştirdiğinde I nolu hücredeki 4 birimlik faydayı elde ederken; $(B_2 = \text{Çalışma})$ oyununu gerçekleştirdiğinde IV. hücredeki 3 birimlik faydayı ele edecektir. Hayırsever (A), aynı koşullarda $(A_1 = \text{Yardım etme})$ tercihi ile I. hücredeki 4 birimlik faydayı elde ederken; $(A_2 = \text{Yardım et})$ hamlesini gerçekleştirdiğinde IV nolu hücredeki 3 birimlik faydayı elde edecektir. Bu yüzden A (hayırsever), B (yardıma muhtaç kişi) çalışmayı tercih ederse (B_1) , yardım etmemekte (A_1) ; B (yardıma muhtaç kişi) çalışmamayı tercih ederse (B_2) , yardım etmektedir (A_2) . Bu oyunda beklenti ya I nolu ya da IV nolu hücrelerde güvenilir sonuç sağlanmasıdır. I nolu hücrede çözüm sağlandığında; A oyuncusunun hiçbir ikileme karşı karşıya kalmadığı görülmektedir. Bu nedenle A oyuncusunun stratejik davranmaya ihtiyacı olmamaktadır.

Bununla birlikte, Pasif Semiriyeli çıkmazı’nda B oyuncusunun A’nın fayda fonksiyon matrisini kavradığı ve stratejik olarak hareket etmeye başladığı varsayılmaktadır. B oyuncusu, A’nın hamlesini hemen satır 2 rotasına yönelteceğinden emin olarak, bağımsız bir şekilde sütun 2 stratejisini uygulamaktadır.²¹ B oyuncusu tabi ki bu süreç içerisinde fayda kaybına uğramaktadır, ancak B’nin kısa-dönem zararlarını gönüllü olarak kabul ettiği

²¹ A (hayırsever) oyuncusu için satır 2 yardım et tercihi ifade etmektedir. B (yardıma muhtaç kişi) oyuncusu stratejik olarak davranmaya başladığında sütun ikiyi tercih etmekte; bu sayede hem çalışmamakta hem de A oyuncusundan yardım almaktadır. Bu durum ise Pasif Semiriyeli Çıkmazı oyununda B’nin stratejik davranması koşulu ile A’yı açık bir şekilde sömürdüğünü ifade etmektedir.

varsayılmaktadır.²² Açıkçası, A oyuncusu, Şekil 1’deki ilk durumdan Şekil 4’deki daha az arzu edilir bir pozisyona yerleşmektedir. B oyuncusunun stratejik davranışı A’yı IV nolu hücre sonuçlarına zorunlu kılmaktadır. Bu durumda, B oyuncusu A oyuncusunu başarılı bir şekilde sömürmektedir.

A oyuncusunun avantajlı olduğu Aktif Semiriyeli çıkmazı’ndan sonra bu pozisyonu değerlendirildiğinde; B oyuncusunun davranışını dengeleyen gerekli stratejiler Şekil 3’de yer alan ilk oyun matrisinde gösterilen stratejilerin aynıdır. B oyuncusu tarafından sömürülmekten kaçınmak için A oyuncusu, B’nin sütun 2’ye olan değişiminden etkilenmeyi reddetmesi gereklidir. Bununla birlikte, A oyuncusunun, fayda fonksiyonları II ve IV nolu hücrelerdeymiş gibi tersine hamle yapması gerekmektedir. Bunun yanı sıra, A oyuncusu, süreç içerisinde fayda kaybına uğrayacağı için stratejik davranışı başarması zor olabilir. Son olarak, bu tür oyunlarda B oyuncusunun stratejik davranış gütmesi durumunda, A oyuncusu IV nolu hücre içinde bir değişmeye razı olmadıkça A’yı şiddetli bir şekilde zararlı duruma getirmektedir.²³

J. M. Buchanan, Şekil 3 ile ifade edilen ilk durumu “*Aktif Semiriyeli Çıkmazı*” (Active Samaritan’s Dilemma), Şekil 4’deki ikinci oyun durumunu ise “*Pasif Semiriyeli Çıkmazı*” (Passive Samaritan’s Dilemma) olarak tanımlamıştır. Buchanan’ın bu iki oyunu aktif ve pasif olarak tanımlamasının nedeni; Aktif Semiriyeli çıkmazında stratejik davranış potansiyel hayırseverin (A) olmazsa olmaz hamlesidir. Bir nevi oynanan oyun hayırseveri stratejik davranmaya zorlamaktadır. Aksi takdirde A oyuncusu B tarafından sömürülmeye maruz kalacaktır. Pasif Semiriyeli çıkmazında ise, A’nın stratejik davranması tamamen B’nin A’yı oyun durumuna sokması halinde geçerlidir. Bu nedenle aktif Semiriyeli çıkmazında B oyuncusu ister pragmatik ister stratejik davranırsa, A her halükarda stratejik davranmak zorundadır. Pasif Semiriyeli çıkmazında ise, eğer B oyuncusu stratejik davranırsa A stratejik hamle yapacaktır.²⁴

²² Pasif Semiriyeli Çıkmazı oyununda yardıma muhtaç kişi (B), uzun dönemde hem çalışmamak hem de hayırseverden (A) yardım alabilmek için kısa dönemde çalışmadan aç kalmaya bir süre katlanmaktadır.

²³ Buchanan, 1999, s.332.

²⁴ Buchanan, 1999, s.334.

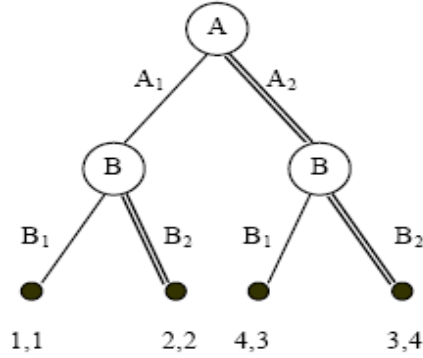
Semiriyeli çıkmazının çözümü; ceza (tit-for-tat) stratejisine²⁵, tek-atışlı oyunun ardışıklığına ve yardıma ilişkin tercih kararının gönüllü yardım kuruluşlarına devredilmesine bağlıdır.

Şekil 5’de aktif Semiriyeli çıkmazı bir oyun ağacı şeklinde ifade edilmiştir. Dinamik tek-atışlı oyunda²⁶ bazı oyuncular, diğer oyuncular ne yapacağına karar vermeden onların hamlelerini dikkate aldığı için oyuncular arası etkileşim genel kanı gereği dinamiktir. Şekil 5, dinamik tek-atışlı oyunda hayırseverin ilk hamleyi yaptığı aktif Semiriyeli çıkmazı oyun ağacını göstermektedir. A (Hayırsever), hayırseverlik yapmaya (A_2) ya da hayırseverlik yapmamaya (A_1) karar vererek ilk hamleyi yapar. B (Yardıma muhtaç kişi), A’nın kararını dikkate alarak, çalışmak (B_1) ya da çalışmamak (B_2) arasında tercih yapmaktadır. Neticeler, tüme varım yoluyla tersine yürütülmektedir. Rakibinin B_2 ’ye oynayacağını bekleyen A rasyonel olarak A_2 ’yi tercih etmektedir. Bu oyunda, iki uçlu yönü gösteren Semiriyeli çıkmazı varlığını sürdürmektedir.

Şekil- 5. Aktif Semiriyeli Çıkmazı Oyunu

²⁵ Semiriyeli Çıkmazı oyununda A oyuncusu için ceza (tit-for-tat) stratejisi; eğer B çalışmazsa (B_2) yardım etme (A_1) şeklinde gerçekleştirilmelidir. Ancak ceza stratejisi hayırseverin baskın gelen yardım etme içgüdüsünden dolayı güçleşmektedir.

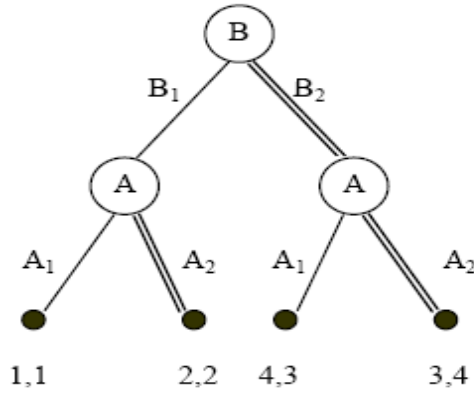
²⁶ Dinamik oyunlarda, bir oyunda daha sonra hareket eden oyuncu kendisinden önceki oyuncunun önceki yaptığı hamleleri bilmektedir. Bu yüzden daha önce hamle yapan oyuncu bu durumu hesaba katarak optimal stratejisini belirlemek zorundadır. Bu durum, dinamik oyunlarda tahmin edilen davranışın her zaman açık ve anlaşılması kolay olmadığını ifade etmektedir. Bir oyunun tek atış içermesi, oyuncunun hamlesini yaptıktan sonra hamle sırasının diğer oyuncuya geçtiğini ifade etmektedir. Dinamik oyunlarla ilgili olarak Bkz: Robert Gibbons, *Game Theory for Applied Economists*, Princeton: Princeton University Press, 1992, s.58.

Kaynak: D. Schmidtchen, "To Help or not to Help: The Samaritan's Dilemma Revisited", *Center for the Study of Law and Economics Discussion Paper*, 1999, s. 7.

Şekil 6'da gösterilen alternatif olarak rakibin ilk hamleyi yaptığı ve A (Yardımsever)'nin ikinci hamleyi yaptığı pasif Semiriyeli çıkmazı oyun ağacında da durum değişmemektedir. Çünkü oyunun sonuçları ilk oyunla aynıdır.

Şekil- 6. Pasif Semiriyeli Çıkmazı Oyunu

Kaynak: D. Schmidtchen, "To Help or not to Help: The Samaritan's Dilemma Revisited", *Center for the Study of Law and Economics Discussion Paper*, 1999, s. 8.

Buchanan'ın Semiriyeli çıkmazı hususundaki teşhisi iki kısımdan oluşmaktadır. İlk olarak, oyun içerisinde bulunanların ikilemi açıkça kabul etmesi gereklidir. İkinci olarak, oyuncular oyuna katıldıktan sonra bireysel ya da kolektif olarak

pragmatik davranmak yerine stratejik hareket etmelidirler. Bunun anlamı; bireysel davranış için fayda-maksimizasyoncu kuralların tercihinden ziyade uzun dönem tercih kazançlarının göz önüne alınmasıdır. Hayırsever, bir kez kural benimsedikten sonra oyun içinde değişen durumun koşullarına göre hamle yapmamalı, pragmatik ya da durum temelli hareket etmemelidir. Hem kural tercihi hem de o kuralı değişmez bir şekilde izlemek Buchanan'ın deyimıyla “*stratejik cesaret*” gerektirmektedir. Genel anlamda stratejik hamlelerde, stratejik cesaret, hareketin bağımsızlığını belirli bir amaca yönelik olarak sınırlandırmaktadır. Bu nedenle önemli olan, oyundaki diğer oyuncuların karar alıcının avantajına gelen yön doğrultusunda güvenlerini ve hamlelerini değiştirmeleridir.²⁷

Hayırsever birey (A oyuncusu), eğer stratejik olarak davranır ve hareketlerini yardıma muhtaç bireyi (B oyuncusu) ters yönde etkileyecek şekilde gerçekleştirebilirse yardım alan birey tarafından sömürülmesini engelleyebilecektir. Hayırsever için fayda maksimizasyoncu davranmak yerine stratejik davranmak yardımcı alanlar tarafından sömürülmeyi engelleyen bir durumdur. Ancak bireylerin kendi içlerinde varolan bencillik (egoism) duygusu, daha fazla fayda elde etmek uğruna diğer kişiler tarafından daha fazla sömürülmeleri sonucunu meydana getirmektedir. Daha fazla refah beklentisi daha fazla sömürülme doğurmaktadır.²⁸

J. M. Buchanan'ın tanımladığı Semiriyeli çıkmazı, bireysel ve toplumsal tercihler açısından değerlendirildiğinde aşağıda Şekil 7'de açıklanan bir matris biçimini almaktadır.

²⁷ Schmidtchen, *a.g.e.*, s. 2.

²⁸ P. A. McNutt, “The Samaritan's Dilemma: Public Choice versus Private Right”, *International Journal of Social Economics*, Vol. 20, No. 1, 1993, s. 52.

Şekil- 7. Yardımseverlik Açmazı

		Hayırsever	
		Hayır yapmak	Hayır yapmamak
Yardıma Muhtaç Kişi	Çalışmak	2,2	1,3
	Çalışmamak	3,1	4,4

Kaynak: Gordon Tullock; *Economics of Income Redistribution* (Boston: Kluwer- Nijhoff, 1983)

(Yukarıdaki şekili biz şu kaynakdan almış bulunuyoruz: Richard E. Wagner, *To Promote The General Welfare: Market Processes vs. Political Transfers*, San Francisco : CA, Pacific Research Inst., 1989, s. 168.)

Şekil 7, Hayırsever ve Yardıma Muhtaç Kişi olarak iki oyuncunun karşı karşıya geldiği bir matrisi ifade etmektedir. Hayırsever sütunlar arasında seçim yapmakta; yardıma muhtaç birey ise satırlar arasında seçim yapmaktadır. Hayırseverin iki tercihi bulunmaktadır: Hayırseverlik yapmak ya da hayırseverlik yapmamak. Yardıma muhtaç kişi de iki tercihe sahiptir: Çalışmak ya da çalışmamak²⁹. Matris içerisinde yer alan rakamlar en çok tercih edilen seçenektен en az tercih edilene doğru 1'den 4'e kadar numaralandırılmıştır. Hayırseverin en çok tercih ettiği durum (1,3) seçeneği ile hayırseverlik yapmamak ve yardıma muhtaç bireyin çalışarak kendi geçimini sağlamasıdır. Bu durum, yardıma muhtaç kişinin kazanımlarının hayırseverin yardım duygusunu ortadan kaldırdığını ifade etmektedir. Hayırseverin ikinci tercihi (2,2) seçeneği ile yardıma muhtaç kişi çalışırken ona yardımda bulunmaktır. Hayırseverin en az tercih ettiği durum yani (4,4) seçeneği; yardıma muhtaç kişi çalışmıyorken hayırseverlik yapmamaktır.

²⁹ Yardıma muhtaç bireyin ikinci seçeneği (çalışmamak); hayırsever tarafından yapılan parasal yardımlar ile yardımı alanlar tarafından kazanılan gelirin miktarı arasındaki negatif ilişkiye bir tepki olarak iş eforundaki azalmayı ifade etmektedir.

Çünkü yardıma muhtaç kişinin aç kalmasındansa hayırseverlik yapmayı tercih etmektedir. Yardıma muhtaç kişinin en çok tercih ettiği durum (3,1) seçeneği ile çalışmıyorken hayırseverden yardıma almaktır. Yardıma muhtaç kişinin en son tercih ettiği koşul aynı şekilde (4,4) seçeneği ile hayırseverden hiçbir yardım görmediğinde çalışmıyor durumda olmaktır. Çünkü bu durum çalışmaktan daha kötü şartları içermektedir.

Yardıma muhtaçlık durumu, eğer yardımı talep edenin kontrolü dışında gerçekleşiyorsa hayırsever hiçbir ikilemle karşılaşmamaktadır. Yalnızca yardım etmesi sonucunda zaman ve para fedakarlığında bulunmaktadır. Eğer Semiriyeli (hayırseverlik) durumu genelleştirilirse ve bu tutumun genelleştirilmesi, yardıma ihtiyaç duyulan durumların sayısında bir artışa neden olursa bu noktada bir Semiriyeli Çıkmazı meydana gelmektedir. Çünkü bir kişiye yardım sağlamak o kişinin çalışma teşvikini ortadan kaldırmaktadır. Semiriyeli çıkmazında; yardıma muhtaç kişi çalışmadığı sürece hayırsever yardım edecektir. Bu durum Şekil 7’de (3,1) tercih sıralaması ile gösterilen hayırseverlik yapmak/çalışmamak seçeneğidir. Semiriyeli çıkmazını önleme açısından hayırseverin tek çaresi hayırseverliği yapmamaktır. Bu durumda yardıma muhtaç kişiyi çalışmaya teşvik etmek istemektedir. Ancak bu durumda da yardıma muhtaç kişinin kazancı hayırseverin yardım etmeyi istemesini sağlayacak kadar düşük kalırsa, hayırseverlik yapmak yardıma muhtaç kişinin yeniden çalışmamasına neden olacaktır. Hayırseverin karşılaştığı durum; hayırseverlik yapmak isteğinin yardım ihtiyacını arttıracak tehlikesidir. Bu sorunu çözümlenin yolu, hayırseverin yardımı kesme konusunda kararlı olması ve yardıma muhtaç kişinin bir süre yardım bulamayarak çalışmaya yönelmesi fikrine inandırılmasıdır.³⁰

Hayırseverlik yapmak/çalışmamak (3,1) oyun teorisi stratejisi perspektifine göre, A oyuncusu tarafında bir ikilem meydana gelmektedir. Çünkü A en çok tercih ettiği sonucu elde edememektedir. Bu nedenle hem aktif hem de pasif Semiriyeli çıkmazı oyunu birer bireysel ikilemi ifade etmektedir. Sosyal ikilem söz konusu değildir. Aktif Semiriyeli çıkmazında A oyuncusunun baskın stratejisi B’ye hayırseverlik yapmak olduğu için B neyi tercih ederse etsin (çalışmak/çalışmamak), A her zaman B’ye yardım edecektir. Bu durumda A artık potansiyel değil sömürülen hayırsever durumundadır. Bu nedenle, hayırseverlerin

³⁰ Buchanan, 1999, s. 335.

toplum içerisinde bu şekilde artması sonucu aktif Semiriyeli çıkmazı aynı zamanda bir sosyal ikileme de dönüşmektedir.³¹

6. SEMİRİYELİ ÇIKMAZININ ÇÖZÜMÜ

Hayırseverlik yapmanın yardım ihtiyacını arttıracakı tehdidi bireysel hayırseverlikte belirli sınırlamalara tabidir. Yardım doğrudan doğruya hayırseverin kendisinden geldiği için, yardıma muhtaç kişiler kendilerine yardım edilmesine neden olan koşulları arttırdıkça hayırsever de yaptığı yardımın miktarını azaltacaktır. Ancak bu durum kamusal hayırseverlik ortamında daha zayıf olmaktadır. Bunun en önemli nedeni ise; kolektif karar alma mekanizmasında sağlanan kamusal transferlerin vergi mükelleflerinden elde edilen gelirlerle finanse edilmesidir. Bu nedenle de kişisel sorumluluk söz konusu değildir. Semiriyeli çıkmazından kaçınmak için, gönüllü hayırseverlik, bireysel kurallara karşı bağlılık ve sorumluluk duygusu gerekmektedir.³² Sonuç olarak, Semiriyeli çıkmazını çözmek; bir oyun içerisinde olduğunu kabul ederek stratejik olarak tercih yapmaya ve davranış kurallarını değiştirmemeye, korumaya bağlı olmaktadır. Hayırsever, yardıma muhtaç kişiye eğer çalışmayı seçerse yardım yapacağını bildirirse bile bu durumun inandırıcılığı yoktur. Buchanan'ın da ifade ettiği gibi güvenilirlik, hayırseverin tamamen stratejik davranış konumuna odaklanması sonucunda kazanılabilmektedir. Bunun yanı sıra çoğu koşulda yardım sağlama gücünün stratejik normlara göre hareket edebilecek gönüllü birimlere devredilmesi Semiriyeli çıkmazını çözenin en etkili yoludur. Buchanan'a göre *"vekalet oyunu"* (agency device) eşzamanlı olarak iki amaca hizmet etmektedir: *"İlk olarak, potansiyel yardıma muhtaç kişi, hayırseverin lehine hareket edecek gönüllü birimlerin kurallara göre hareket ettiğine daha fazla inanmaktadır. İkinci olarak hayırsever, tercihlerini gönüllü bir birime devrederek oyun içindeyken uğrayacağı büyük fayda kaybından da kurtulmuş olmaktadır."*³³ Örneğin, hayırsever kişilerin gerçek muhtaç sahiplerine ulaşmak amacıyla gönüllü yardım kuruluşlarına başvurularıyla bireysel olarak kendileri tarafından sağlanacak yardım bu gönüllü kuruluşlar sayesinde daha etkin bir şekilde ihtiyaç sahiplerine ulaştırılabilmektedir. Bu durum hayırseverler açısından da hem zaman kaybı sorununu hem de eksik bilgi sorununu ortadan

³¹ Schmidtchen, a.g.e, ss. 4-5.

³² Buchanan, 1999, s. 340.

³³ Schmidtchen, a.g.e, s.13.

kaldırmaktadır. Semiriyeli çıkmazı yalnızca hayırsever ve yardıma muhtaç iki kişinin bulunduğu bir oyunda çözüme kavuşmamaktadır. Bunun için dışarıdan üçüncü bir oyuncunun hayırseverin tercihlerini uygulamak açısından oyuna dahil olması gereklidir.

Semiriyeli çıkmazı oyunu, bir hayırseverin etkileşimiyle sınırlandırılmıştır. Ancak gerçek dünyada bir potansiyel hayırseverden çok daha fazlası bulunmaktadır. Eğer potansiyel tüm hayırseverler gönüllü yardım kuruluşlarıyla irtibata geçebilirlerse Semiriyeli çıkmazının kamusal ya da sosyal bir sorun haline gelmesi önlenmektedir. Bununla birlikte, hayırseverlerin toplamı heterojenlik içerebilmekte ve hala içlerinde stratejik davranmaya yönelmeyenler ve pragmatik davrananlar bulunabilecektir. Bu takdirde yardıma muhtaç kişiler stratejik davranmayan hayırseverlere yönelebilecektir. Bu nedenle kolektif mahkum açmazı oyununun çözümü kolektif davranışla gerçekleşebilmektedir.³⁴

Çağdaş toplumlarda devlet de bir ajan olarak rol oynar. Devlet tarafından yardıma muhtaç kişilere bütçeden sağlanan kamusal transferlerin vergi yükümlülerinden elde edilen gelirlerle finanse edilmesi kişisel sorumluluğu ortadan kaldırmaktadır. Çünkü bütçede yer alan transfer rakamları yardımı alanlardan kimin daha çok yardıma ihtiyacı olduğunu belirlememekte; yalnızca bütçeden yardıma muhtaç kişilere aktarılacak miktarı yansıtmaktadır. Ayrıca devlet tarafından toplumun belirli bir kesimine sağlanan yardımların genelleştirilmesi ve politika prensibi haline dönüştürülmesi bile başlı başına Semiriyeli çıkmazını doğurmaktadır.³⁵ Çünkü yardıma muhtaç kişilerin sayısının artması bütçede kamu harcamalarının artması sonucunu doğuracak, bu harcamaların artış nedenleri ise göz önünde bulundurulmayacaktır. Yardıma muhtaç kişilerin sayısı arttıkça devletin bütçesinden transfer harcamalarına aktarılan payın miktarı da artacaktır. Bu durum da Semiriyeli çıkmazını ortaya çıkaracak önemli bir etkidir.

7.SONUÇ

³⁴ R. Futagami, K. Kamada, & T. Sato, "Government Transfers and the Samaritan's Dilemma in the Family", *Public Choice*, 118, 2004, s. 83.

³⁵ R. E. Wagner, "Redistribution, Poor Relief, and the Welfare State" in *Handbook of Public Finance*, Kluwer Academic Publishers, 2004, s. 397.

Jeremy Bentham, *Ahlak ve Yasamanın İlkeleri (The Principles of Morals and Legislation)* adlı eserinde yasaları üç sınıfa ayırır:³⁶

- Bireyi başkalarının vereceği zarardan koruyan yasalar, (mal ve can emniyetini sağlayacak her türlü yasalar)
- Bireyi, kendi kendine vereceği zararlardan koruyan yasalar, (motosiklete binenler için kask kullanılması mecburiyeti, otomobil sürücülerinin emniyet kemeri takma mecburiyeti, belirli ilaçların serbestçe satın alınması ve kullanılmasına getirilen sınırlamalar, kumar ya da içki yasağı ya da bu konuda yapılan regülasyonlar, zorunlu eğitim, vücut organ satışının yasaklanması, sosyal güvenlik fonları vasıtasıyla yaşlılık için bir miktar para biriktirilmesi mecburiyeti vs.)
- Bireyi, başkalarına mali yardımda bulunmaya mecbur eden yasalar. (Örneğin, zenginlerden alınacak vergilerin gelir düzeyi düşük gruplara aktarılması vs.)

Toplum içerisinde yaşayan bireylerin birbirlerine zarar vermelerini ortadan kaldırmamanın yolu iç güvenlik, adalet ve yargı hizmetleri ile ilgili olarak yasalar yapmak ve bu konularda kurumlar oluşturmaktır. Bu, devletin asli görevlerinden birisidir. Kamu maliyesi literatüründe bu türde hizmetler “*tam kamusal mallar*” (*pure public goods*) olarak adlandırılmaktadır.

Toplum içinde yaşayan bireylerin çeşitli nedenlerle gösterecekleri davranış ve eylemlerle kendi kendilerine de zarar vermeleri mümkündür. Örneğin, motosiklete kasksız binmeyi tercih eden bir birey, yapacağı bir kazada başkasına zarar vermese dahi kendisine zarar verebilir. Bireyler, acaba yaşamlarında başkalarına zarar vermedikleri sürece tüm davranış ve eylemlerinde özgür olma hakkına sahip midirler? Bu soru felsefi açıdan tartışmaya açık olsa bile bugün modern devletlerde bireylerin kendi kendilerine de zarar vermelerini engelleyecek bazı yasal düzenlemeler yapılması savunulmaktadır ve bu yasalar toplumda genel olarak meşru kabul edilmektedir. Kamu maliyesi literatüründe devlet tarafından bu çerçevede sunulan hizmetler “*merit mallar*” (*merit goods*) olarak adlandırılmaktadır.

³⁶ J. Hospers, “Libertarianism and Legal Paternalism”, in Tibor R. Machan (Eds.), *The Libertarian Reader*, New Jersey: Rowman & Littlefield, 1982, s. 135.

Son olarak, her toplumda gelir düzeyi düşük ve yoksul insanlar bulunmaktadır. Acaba yoksulluğun ortadan kaldırılması için gelirin yeniden dağılımına yönelik bir sosyal devlet anlayışına ve yasal paternalizme ve bu çerçevede “*iyi semiriyeli yasaları*”na (*good samaritan laws*) gerek var mıdır?

Öncelikle yukarıda kullandığımız yasal paternalizm kavramını açıklığa kavuşturalım. Paternalizm, etimolojik köken itibariyle Latince “*pater*” (baba=peder) kelimesinden türetilmiştir. Genel anlamda, devletin bir baba gibi yoksulları, yardıma muhtaç olanları, kimsesizleri koruması ve gözetmesi anlamında kullanılmaktadır. Felsefe ve diğer sosyal bilimlerde “*yasal paternalizm*” (*legal paternalism*) kavramı devletin özellikle yoksulları koruyacak ve gözetecek yasalar yapması anlamında kullanılmaktadır.³⁷ Yasal paternalizm, sosyal refah devletinin bir gereği olarak savunulmaktadır. Sosyal refah devleti anlayışının göre devlet, birincil gelir dağılımının yetersizliğini uygun yeniden-dağıtıcı maliye politikaları ile ortadan kaldırmalı ve/veya azaltmalıdır.

Önemle belirtelim ki, bu çalışmada yer alan matris analizlerden anlaşılacağı üzere yasal paternalizm, Semiriyeli çıkmazının çözümü değil, aksine kaynağıdır. Ne kadar iyi niyetle düzenlenmiş olursa olsun ve ne kadar iyi uygulanırsa uygulansın sonuçta yoksullara yönelik kamusal transfer harcamaları birinci en iyi çözüm değildir.

Bu çalışmada vurgulandığı üzere Semiriyeli çıkmazından kurtulmanın yolu, devlet tarafından yapılacak sosyal yardımlar değil, gönüllü kuruluşlar tarafından yerine getirilecek yardımseverlik ve hayırseverlik hizmetleridir. Devletin doğrudan yoksulları tespit etme ve onlara kaynak transfer etmesi Semiriyeli çıkmazından kurtulmamıza imkan sağlamaz, tam aksine bu çıkmaz içinde kalmamızı sağlar. Hükümetler, toplumda gönüllü hayırseverliği teşvik edecek muhtelif yasal düzenlemeler yapabilir ve hayırseverlik amacıyla kurulmuş üçüncü sektör kuruluşlarının sayıca artmasını destekleyebilir. Yine, gönüllü hayırseverlik kuruluşlarının iyi niyetli insanların yaptıkları gönüllü bağış ve yardımları israf etmemeleri, yerinde ve amacına yönelik kullanmaları için “*hesap verme sorumluluğu*”nu (accountability) sağlayacak yasal düzenlemeler yapabilir ve bu amaca yönelik kurumlar oluşturabilir. Yasal zemini iyi oluşturulmuş bir gönüllü hayırseverlik modelinde devlet, en iyi uygulamalara tarafsızlık ve genellik

³⁷ Paternalizm konusunda Bkz: Gerald Dworkin, “Paternalism”, in *Encyclopedia of Ethics*, New York: Garland Publ. 1992, s. 939-942.; Donald VanDeVeer, *Paternalistic Intervention, The Moral Bounds of Benevolence*, Princeton: Princeton University Press, 1986.

ilkelerini ihlal etmediği sürece parasal bir transfer de sağlayabilir. Örneğin, gönüllü hayırseverlik kurumlarına bir yıl içerisinde yaptıkları sosyal yardımların belirli bir yüzdesi kadar bütçeden kaynak tahsis edebilir. Bunun ötesinde bir paternalistik müdahale (paternalistic intervention)³⁸ yarar yerine, topluma başkaca maliyetler yükler.

KAYNAKLAR

- Ağırman, C. (2003). Yoksullukla Mücadelede Ahlaki ve Dini Eylem Olarak İnfakın Rolü. *Deniz Feneri Derneği, Yoksulluk Cilt 2* içinde. İstanbul: Entegre Matbaacılık.
- Aktan, C.C. (1994). *Özgür Sözler*. Çizgi Kitabevi.
- Aktan, C.C., Sanver, İ. Ö., & Sanver, M. R. (2006). Oyunlar, Kurallar ve Düzen, -Oyun Teorisi Perspektifinden Kuralların Rasyoneli-. C.C.Aktan (Edt.), *Kurallar, Kurumlar ve Düzen, -Kurallar ve Kurumların Sosyolojik Temelleri-* içinde (ss.97-113). Ankara: SPK Yayını.
- Baier, K. (1990). Egoism. In Peter Singer (Eds.), *A Companion to Ethics*. Blackwell: Oxford.
- Batson, C. D. (1991). *The Altruism Question: Toward a Social-Psychological Answer*. Hillsdale, N.J.: Erlbaum.
- Becker, G. S. (1976). Altruism, Egoism, and Genetic Fitness: Economics and Sociobiology. *Journal of Economic Literature*, 14 (3), 817-826.
- Blum, L. (1992). Altruism. In *Encyclopedia of Ethics* (pp.35-39). New York: Garland Publ.
- Buchanan, J. M. (1975). The Samaritan's Dilemma. In Edmund Phelps (Eds.), *Altruism, Morality and Economic Theory* (pp. 71-85). New York: Russell Sage.
- Buchanan, J. M. (1999). The Samaritan's Dilemma. In *The Logical Foundations of Constitutional Liberty* (Vol. 1, pp. 329-345). Liberty Fund Inc.
- Campbell, R. (1992). Egoism. In *Encyclopedia of Ethics* (pp. 294-297). New York: Garland Publ.
- Comte, A. *Course of Positive Philosophy*, Paris: Hermann.
- Çağrı, M. (2000). İnfak. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (s. 289). İstanbul.
- Çağrı, M. (2000). İsar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (s. 490). İstanbul.
- Dawkins, R. (1976). *The Selfish Gene*. Oxford: Oxford University Press.
- Dworkin, G. (1992). Paternalism. In *Encyclopedia of Ethics* (pp.939-942). New York: Garland Publ.
- Feinberg, J. (1998). Psychological Egoism. In *Ethics: History, Theory, and Contemporary Issues*. Oxford University Press: Oxford.

³⁸ Paternalistik müdahale kavramı için Bkz: VanDeVeer, a.g.e.

- Friedman M., & Friedman R. (1980). *Free to Choose*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Friedrichs, R.W. (1960). Alter Versus Ego: An Exploratory Assessment of Altruism. *American Sociological Review*, 25 (4), 496-508.
- Fudenberg, D., & Tirole J. (1993). *Game Theory*. Cambridge: MA: MIT Press.
- Futagami, R., Kamada K., & Sato T. (2004). Government Transfers and the Samaritan's Dilemma in the Family. *Public Choice*, 118, 77-86.
- Gibbons, R. (1992). *Game Theory for Applied Economists*. Princeton: Princeton University Press.
- Hobbes, T. (1991). *Leviathan*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hospers, J. (1967). Ethical Egoism. In *An Introduction to Philosophical Analysis*. 2nd Edition. Routledge, Kegan Paul: London.
- Hospers, J. (1982). Libertarianism and Legal Paternalism. In Tibor R. Machan (Eds.), *The Libertarian Reader*. New Jersey: Rowman & Littlefield.
- Kekes, J. (1992). Benevolence. In *Encyclopedia of Ethics* (pp.83-85). New York: Garland Publ.
- Kohn, A. (1990). *The Brighter Side of Human Nature: Altruism and Emphaty in Everyday Life*. New York: Basic Books.
- Lawrance, N. (1948). Benevolence and Self-Interest. *The Journal of Philosophy*, 45 (17), 457-463.
- Losco, J. Understanding Altruism: A Comparison of Various Models. *Political Psychology*, 7, 323-348.
- MacIntyre, A. (1967). Egoism and Altruism. In P. Edwards (Eds.), *The Encyclopedia of Philosophy* (Vol. 2, pp. 462-466). New York: Macmillan.
- Mayeroff, M. (1971). *On Caring*. New York: Harper and Row.
- McNutt, P. A. (1993). The Samaritan's Dilemma: Public Choice versus Private Right. *International Journal of Social Economics*, 20 (1), 51-63.
- Monroe, K. R. (1994). A Fat Lady in a Corset: Altruism and Social Theory. *American Journal of Political Science*, 38 (4), 861-893.
- Nagel, T. (1970). *The Possibility of Altruism*. Oxford: Clarendon Press.
- Rand, A. (1964). *Virtue of Selfishness*. Signet: New York.
- Schmidtchen, D. (1999). To Help or not to Help: The Samaritan's Dilemma Revisited. *Center for the Study of Law and Economics Discussion Paper*, June, 1-14.
- Simon, H. E. (1993). Altruism and Economics. *The American Economic Review*, 83 (2), 156-161.
- Smith, A. (1759/1853). *The Theory of Moral Sentiments*. London: Henry G. Bohn.
- VanDeVeer, D. (1986). *Paternalistic Intervention, The Moral Bounds of Benevolence*. Princeton: Princeton University Press.

Wagner, R. E. (1989). *To Promote The General Welfare: Market Processes vs. Political Transfers*. San Francisco: CA, Pacific Research Inst.

Wagner, R. E. (2004). Redistribution, Poor Relief, and the Welfare State. In *Handbook of Public Finance* (pp.385-407). Kluwer Academic Publishers.

Wilson, E. O. (1975). *Sociobiology, the New Synthesis*. Cambridge, Mas: Harvard University Press.

Wright, K. (2001). Generosity vs. Altruism: Philanthropy and Charity in the United States and United Kingdom. In *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations* (Vol. 12 (4), pp. 399-416). New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.

Yaman, A. (2003) Üç Kutsal Kitabın Yoksulluk Tasavvuru ve Aldığı Önlemler. *Deniz Feneri Derneği, Yoksulluk Cilt 2* içinde. İstanbul: Entegre Matbaacılık.